

Denne fil er downloadet fra
Danmarks Tekniske Kulturarv
www.tekniskkulturarv.dk

Danmarks Tekniske Kulturarv drives af DTU Bibliotek og indeholder scannede bøger og fotografier fra bibliotekets historiske samling.

Rettigheder

Du kan læse mere om, hvordan du må bruge filen, på
www.tekniskkulturarv.dk/about

Er du i tvivl om brug af værker, bøger, fotografier og tekster fra siden, er du velkommen til at sende en mail til *tekniskkulturarv@dtu.dk*

21/9 04 H. Lehn 628.1

Kort Underretning

om

Kjøbenhavns Vandværk

i ældre og nyere Tid,

af

A. E. Meyer,

Capitain og Contoirchef under den kongelige Vandcommission.

Dansk Ingeniørforenings

Bogsamling

TEKNISK BIBLIOTEK

Danmarks tekniske Højskole

Kjøbenhavn.

Trykt i Louis Kleins Bogtrykkeri.

628.10 L
Sms
gl.

~~Dansk Ingeniørforenings~~
~~Bogsamling~~

628.1

Kort Underretning

om

Kjøbenhavns Vandværken

i ældre og nyere Tid

af

A. G. Meyer,

Capt. og Contoirchef under den Kongelige Vandcommissiön.

Dansk Ingeniørforenings
Bogsamling

TEKNISK BIBLIOTEK
Danmarks tekniske Højskole

Kjøbenhavn.

Trykt hos Louis Klein.

1850.

628.106
Sam

1.822

Rechtshandlung

III

Rechtsprechung

Rechtshandlung

Dansk Ingeniørforenings
Bogsamling

1890

Rechtsprechung

Rechtsprechung

Rechtsprechung

Rechtsprechung

Rechtsprechung

Rechtsprechung

1890

I de ældste Tider har Kjøbenhavn fornemmelig været forsynet med Brøndvand. — De 3de nu nærmest Staden liggende Søer skulle da tilsammen have udgjort een langagtig Sø, der havde 2de Afløb til Stranden, nemlig Gøt, der saldt ud i en liden Bugt af Kalleboestrاند, Rattesundet kaldet, og et Andet, der saldt ud i den mere nordlig beliggende Bugt Pustervig. Det er ikke usandsynligt, at man dengang ogsaa har forsynet sig med Vand fra disse Afløbsaaer, men herom høves ingen Efterretning.

Offentlige Brønde bleve en tidlang vedligeholdte paa Stadens Bekostning. I Præsident Peter Hansen Resens „Kjøbenhavns Stads Bog om Kjøbenhavns Færst- og Brønd-Vand“, forfattet i 1681, af hvilken en Afskrift findes i Raadstue-Archivet, findes en Fortegnelse over 32 pøbligue Brønde, af hvilke de 5 fandtes paa Kirkegaardene og de Øvrige i Gaderne. De fleste af disse Brønde siges dog at have tabt Vandet, paa Grund af at Fæstningsgravene nogle Aar tidligere vare blevne fordybede.

Det første Vand, der gjennem Rønder blev indledet til Staden, var **Springvand**. — I Aaret 1578 foranstaltede

nemlig Kong Frederik den 2den paa Byens Begjæring en Trærende indlagt fra Emdrup-Søe, den senere saakaldte **Fontainens** Rende. Dette Anlæg blev dengang kaldet en Vandkonst og afgav Vand paa Gammeltorv til en Opstander, der siden blev forandret til det nuværende Vandspring; til en Opstander paa Amagertorv og Een paa Rjøbmagergade. Beføstningen paa dette Anlæg blev i 1581 erstattet Kongen med 3000 gamle Dalere og denne Udgiwt fordeelt paa Byens Borgere og Kongens Tjenere. Vedligeholdelsen udrededes af Stadens Kasse.

De øvrige Springvandsrender opstode derved, at en Deel paa et og samme Strøg boende Grundeiere forenede sig om, paa fælleds Beføstning at indlede og vedligeholde en ny Springvandsrende, angaaende hvilket Anlæg en Kongelig Foundation, der bestemte Participanternes Rettigheder og Forpligtelser, hver gang emanerede. Saaledes blev den saakaldte **Universitetets** Rende anlagt 1626; **Østre** Springvandsrende i 1632, og **Rosengårdens** Rende i 1642. Paa denne Maade opstod 3de Springvands Compagnier, der benævnedes efter Renderne. Fontainens Rende, der som anført vedligeholdtes af Communen, afgav efterhaanden Vand til adskillige private Eiendomme. Da Billighed talte for, at disse ogsaa toge Deel i Udgiwterne, blev der ved Fundats af 28de August 1690 oprettet det 4de Springvands-Compagnie, Fontainens Compagnie kaldet. Efterat Rosenborg Slot af Kong Christian den 4de var bleven opført, blev der for Kongelig Regning dertil indledet den 5te Springvandsrende, **Rosenborg** Renden.

Den ældste **Pompevandsrende** er den saakaldte **Lille Vester-gades** Rende, der 1609 paa Byens Beføstning blev indledet fra „Vestergrav“ gjennem den gamle Vesterport, som

laae for Enden af Vestergade, til en Pompe paa Gammeltorv. Aar 1613 blev denne Rende forlænget til Amagertorv.

I 1632 blev der gennem samme Port, og ligeledes for Stadens Regning, fra Vestergrav indledet den saakaldte **Store Vesterghades** Rende, først til Gammeltorv og derfra videre i forskellige Retninger omkring i Byen.

Ved Anlægget af Christianshavn lod Christian den 4de paa sin Befordring i Aaret 1633 dertil lede en Rende, som førte Vand til en Pompe ud for Raadhuset paa Hjørnet af Strandgaden og Lillostovregade. Senere erholdt flere Beboere Vand fra samme Ledning. I Christianshavns Privilegier af 19de Marts 1642, der findes i Raadstue-Archivet, tilføjes denne Bye, at Kongen vil holde det første Vand vedlige, men at Brugerene skulle betale efter Ordonnansen af 11te Juli 1634, som fastsætter, at hver Gaardeier skal for Vandet til Kongens Kasse betale 24 Rd. aarlig, hvilket altsaa var en meget høi Afgift. Kong Frederik den 3die bevilgede under 24de Februar 1654, at der til **Christianshavn** maatte paa denne Byes Befordring indledes endnu en Vandrende fra „Søen“ udenfor Byen „Vestregav kaldet“. (Raadst.-Archiv).

Foruden de foranstøttede ældste Vandledninger eksisterede der endnu en anden gammel Vandforsyning. Tæt ved den gamle Vesterport laae indenfor Volden en Vandmølle, der var bortforpagtet for Kongelig Regning. Den fik sit Vand fra Stadsgraven gennem en muret Ram med Dversald. Spildet vandet fra denne Mølle ledes gennem en aaben Canal, Gravbrynden kaldet, og afgav Vand til en muret Cisterne i Nærheden af den nuværende Plads „Vandfonten“; til det Kongelige Vadsferhuus og til en Vaskemølle, tæt ved dets Udløb i Kalleboderne. Fra denne Canal havde adskillige Eiendomme Vand indlagt; blandt andre nogle Farvere i Farvergaden.

Da Fæstningsværkerne under Kong Frederik den 3die bleve forandrede og Fæstningsgravene forbybede, kunde Bandet ikke mere gaae over det murede Overfald, af hvilken Aarsag denne Vandledning maatte aflægges.

Som i det Foregaaende anført, forekommer oftere Benævnelsen „Vestergrav“, der endog ved nogle Leiligheder udtrykkelig kaldes en Søe. Man skulde heraf fristes til at troe, at der foruden de nu bekjendte 3de Søer i Stadens Nærhed, havde i sin Tid existeret en 4de, nærmere Byen beliggende Søe, der var kaldet „Vestergrav“, men paa ingen af de gamle Grundtegninger over Byen, der ere komne mig til Hænde, hvormellem dog een er fra 1578*), findes en saadan Søe antydet. Ved et Kgl. Rescript af 9de Marts 1656 blev det paalagt van der Kula, Befalingsmand paa Kronborg og Otto Pomisch, Befalingsmand paa Frederiksborg, at undersøge de Søer og Aeløb, der afgave Vand til „Byens Grave“, blandt Andet for at oplyse, om der kunde tilveiebringes tilstrækkeligt Vand til at den ovennævnte Vandmølle kunde holdes i Gang. Med Byens Grave maa dog nok her være meent Søerne, der dannede en Slags naturlig Forgrav udenfor Fæstningsværkerne. Af disse Mænds Indberetning, dat. 29de Marts s. A. sees, at der tætt ved Ladegaardsdæmningen fra Pøblingesøen gik et Aeløb ind til Stadsgraven i Nærheden af den gamle Norreport, som laae for Enden af Norregade. Da Søerne paa denne Maade stode i Forbindelse med Fæstningsgravene, kan man deraf forklare sig, at man i sin Tid har benyttet disse, der især ved Vesterport havde en anseelig

*) Den findes tilligemed flere andre Grundtegninger i Atlas Danicus skreven paa Latin af Petrus Johannes Resenius 1688, i det store Kgl. Bibliothek.

Bredde, som Vandreservoirer, hvorfra de første Pompevandsrender indledeedes. — Om nu Vandet i Fæstningsgravene har været mindre godt, eller om den Fordybning af disse Grave, som, uden at Tiden bestemt angives, findes omtalt i flere gamle Documenter, har gjort det nødvendigt at indlede Vandet directe fra Søerne, vides ikke, men i et Rescript af Frederik den 3die af 1ste Mai 1667 omtales alle Pompevandsrenderne, som liggende fra Pæblingesøen.

Efterhaanden som Byen udvidedes og Befolkningen tiltog, bleve, foruden de nævnte 3de ældste Render, flere nye Pompevandsledning anlagde, deels for Kongelig Regning, saasom **Slottets, Bryghusets, Charlottenborgs og Guldhusets**, deels for Communens Regning, nemlig **Nørrepompevands** dobbelte Ledning, (omtrent 1670) og endelig ved private Foreninger: **Farvegadens, Børsens, Voidsens, Garvernes, Bremerholms og Tugthusets** Hovedrender.

Da Pompevandet under Kong Christian den 5te var geraadet i Forsald og det faldt Communens Kasse, der fornemmelig maatte bekoste det foresaldende Arbeide ved Søerne, for besværligt, alene at afholde disse Udgifter, blev det ved en Kongelig Forordning af 27de August 1679 befalet, at Pompevandet, paa samme Maade som Springvandet, skulde inddeles i Compagnier, der skulde benævnes efter Hovedrenderne og at Overbestyrelsen af Vandværnets Anliggender i det Hele, skulde underlægges en af Kongen udnævnt Overdirection. Under 20de November 1680 emanerede en Kongelig Foundation for Pompevands-Compagnierne *).

*) I den foran citerede Kjøbenhavns Stads Bog af Præsident Resen, findes næsten alle fornævnte gamle Efterretninger om Vandværnet

Ovennævnte 4 Kongelige Pompevandsrender tilligemed Rosenborg Slots Springvandsrende bleve da forestaaede af en Kongelig Fontainemester.

Springvands- og Pompevands-Compagnierne bleve forestaaede af Vandinspecteurer, som for hvert Compagnie bleve valgte af Participanternes Midte. Inspecteurerne skulde paa-see, at Renderne bleve vedligeholdte i deres respective Compagnier, have Tilsyn med Arbejderne ved Udenværkerne, iagttage, at Participanterne ikke overtraadte de givne Betingelser, reparere Udgivterne paa Participanterne og indcassere Beløbene. Samtlige Compagnier og Inspecteurer saavel som Fontainemesteren vare underordnede Overdirectionen, men, da denne i Reglen maatte have Inspecteurerens Samtykke til alle Foranstaltninger, der medførte Udgivter, var den derved meget hemmet i sin Virksomhed. Administrationsudgivterne bleve fordeelte paa samtlige Compagnier og ligeledes bleve Udgivterne paa Udenværkerne ligeligt fordeelte paa alle Compagnier eller Render, uden Hensyn til deres Størrelse, dog Pompevandets for sig og Springvandets for sig. Da Springvandsrenderne vare betydeligt længere end PompevandsRenderne og Participanterne i de forstnævnte tilsammen neppe udgjorde 200, maatte den aarlige Udgift for Springvandsbrugerne nødvendigt blive betydelig højere end for dem, der havde Pompevand.

optagne. Adskillige af dem findes ogsaa omtalte i de forskjellige ældre trykte Beskrivelser, der findes over Kjøbenhavn. Foundationerne for Spring- og Pompevandet findes trykte i Vandvasenets Archiv.

Vandvasenets, i dets Archiv beroende Protocoller, begynde med den 11te Septbr. 1679, da Vandvasenets Overbestyrelse første Gang var samlet. — Alle de følgende Beretninger ere, hvor ikke anderledes udtrykkeligt er anført, uddragne af Vandvasenets Archiv.

Participanterne vilde imidlertid i det Hele ikke gjerne udrede flere Udgifter end høist nødvendig og i Reglen blev derfor den anseet for den bedste Inspecteur, der paasørte sit Compagnie de færreste Udgifter. Vandrenderne var man nødt til at holde nogenlunde vedlige; thi ellers fik man intet Vand, og Udbredelsen af de dermed forbundne Udgifter var altsaa en tvungen Sag; men Rensningen af Søerne, der heller ikke tidligere synes at være påsæt med tilbørlig Omhu, lod sig derimod bedre opsætte fra et Aar til et Andet, og derfor findes der ligesaa fra 1680 til 1812, ført hyppige Klager over Søernes overhaandtagende Tilgroening.

Kongerne Christian den 5te og Frederik den 4de toge sig meget af Stadens Vandvæsen. De udnævnte forskjellige Commissioner til at undersøge Vandvæsenets Tilstand og gjøre Forslag til dets Forbedring, og mange Rescripter i denne Retning emanerede; men desuagtet udrettebes der kun lidet, dels af den ovenberørte Grund, dels fordi de til Søerne grændsende Grundeiere efterhaanden havde tilegnet sig Græsningsret i de meest tilgroede Søer, og lagde Vandvæsenet alle mulige Hindringer i Veien for Søernes Udgravning og Rensning.

Da Stadens stedse tiltagende Befolkning og forøgede Vandforbrug gjorde denne Tingenes Tilstand alt for utaalelig og Vandmangel vilde være at befrygte, blev det ved Forordningen af 21de April 1812 bestemt, at samtlige Vandcompagnier skulde ophæves, de Kongelige Render afgives til Stadens Vandvæsen, og dette, indbefattende alle Søer, Aeløb og Hovedrender med videre, alene sortere under den Kongelige Vandcommission og de af denne besejttede Inspecteurer.

I Anledning af Vandcompagniernes Ophævelse blev det undersøgt, hvormeget enhver Vandbruger i et Tidsrum af 10

Nar i Gjennemsnit havde contribueret til Vandværket, og denne Middeltalsafgiwt blev lagt til Grund for den fremtidige Vandstat for alle dem, der dengang vare i Besiddelse af Eiendomme, der havde Vand indlagt, hvilken Skat skulde forblive saaledes usorandret i deres og deres Enfers Levetid. Ved denne Undersøgelse viste det sig iøvrigt, at Springvandet i Reglen var 5 Gange saa kostbart som Pompevandet.

Forordningen af 21de April 1812 bestemte, at Skatten af Vand til Huusholdningsbrug fremtidig skulde beregnes pr. ☐ Allen af alle Bygningers Etager, dog saaledes: at der for Springvand betales 3de Gange saa meget som for Pompevand eller Springpilsdevand; at de, der forsynes med Vand fra publice Pomper, kun betale $\frac{1}{3}$ Deel af Pompevandskatten, samt at der for Vand til Næringsbrug erlægges en særskilt Tillægsafgiwt.

Med Hensyn til de forskjellige Vandværket tillagte Sver, er specielt at bemærke:

Som tidligere anført, have Søerne tæt udenfor Staden i de ældste Tider været forenede i een Sø; naar de ere adskilte, vides ikke, men i Frederik den 2dens Tid eksisterede de 3de Søer: **St. Jørgens-Søe**, **Peblinge-Søen** og **Cortedams-Søe**. Den Første var i ældre Tider meget bredere end nu og strakte sig hen til Farimagssveien; den Anden var ligeledes i dens vestlige Ende bredere end nu, og strakte sig paa den ene Side til Farimagssveien og paa den anden Side et Stykke op paa de nuværende Blaagaards Jorder; den Tredie synes altid at have havt omtrent sin nuværende Brede, kun var den oprindelig noget længere og gik noget nærmere mod Stranden.

I Raadstue-Archivet findes et Document dateret 14de April 1619 understrevet af 56 delegerede Borgere, ifølge hvilket

de erklære sig enige med Borgemeſtere og Raad i, at bemeldte 3de Søer, der ſiges hidtilbogs at være brugt af Borgemeſtere og Raad ſom frit Fiſkevand, overdrages til Kongen (Chriſtian den 4de) tilligemed Leersøen, mod Vederlag, „eſterdi Hs. Majeſtæt med ſtor Beføſtning lader Staden beſeſte“.

I ſamme Archiv findes ogſaa et Pergament Brev fra Chriſtian den 4de, dateret 15de April 1619, hvori bekiendtgjøres, at eſtersom Borgemeſtere og Raad eſter Kongens Begjering har til ham og eſterkommende Konger ſkjødet og afhændet Leersøen, St. Jørgens-, Peblings- og Sortedams Søer, „hvilke dog ſkal være og blive Byens Grave“, hvori Kongen alene forbeholder ſig Fiſkeriet, har han til Borgemeſtere og Raad ſkjødet og afhændet Ørdrup Søe og 3 Damme ved Bartou (gamle Bartou ved Strandveien) ſamt forordnet, at den Kongl. Fiſkemæſter aarlig ſkal levere 150 Stkr. Karper til Borgemeſtere og Raad, der beſtandig maa have, nyde, bruge og beholde ſiſtnævnte Søe og 3de Damme.

Nagtet Meningen af denne Transaction vel ikke er aldeles tydelig, maa man dog, naar man ſammenholder Alt, komme til det Reſultat, at det ene er Fiſkeriet, hvorom der er Talen. Herpaa hentyder fornemmelig, Udtrykkene i Pergament-Brevet „hvorubinden vi og allene ville haſſue Fiſkeriet forbeholden“, ligesom og om Søerne, „hvilke dog ſchalt vere och bliſſue Byens Graffuer“; thi almindelige Fæſtningsgrave kan ikke ret vel hermed være meent, eſtersom der havdeſ andre Stadsgrave og Leersøen deſuden var alt for ſjern til at benyttes i dette Diemed; Benævnelsen „Graffuer“, maa formeentlig forſtaaes ſom Baſſins, og ſaaledes har den Kongelige Vandcommiſſion ogſaa opfattet den, hvilket blandt andet ſees af en Skrivelse til det Kongelige Rentekammer af 18de Auguſt 1810. De 3de Damme ved gamle Bartou kunde eſter deres Beliggen-

hed ikke være Stadens Vandvæsen til nogen Nytte, ligesaa lidt som Ørdrup Søe, der ikkun var $8\frac{1}{2}$ Td. Land stor og var beliggende mellem Ørdrups Byes og Jægersborg Jorder; men deres Overdragelse til Staden maa alene ansees som et for Fiskeriet i de førstnævnte Søer indrømmet Æquivalent, som, da det ikke var aldeles fyldestgørende, blev forøget med den aarlige Leverance af 150 Karper.

Endnu i 1758 eiede Staden Ørdrup Søe, som dengang var bortforpagtet til en Kjøbmand Borup her af Byen, dog var den dengang næsten tilgroet og benyttedes tildeels til Tørveffjær; senere er den solgt og Communen oppebærer endnu af samme en aarlig Jordskyld af 16 Rbd. Fiskedammene ved gamle Barton, der nu ere udtørrede, maae identivis ogsaa være solgte. Hvorledes det er gaaet med Karpeleverancen, har jeg ikke kunnet erfare.

I en af Magistraten under 14de August 1656 affagt Dom i Anledning af en opstaaet Tvist om Græsset i Sortedams Søe, hedder det, at da Kong Christian den Ade alene i denne og flere Søer vil have sig Fiskeriet forbeholden, kan Græsset i Sortedams Søe ei være andre tilhørende end Kjøbenhavns Bye. (Raadstue-Archiv.)

Naar Staden er Eier af Græsset, som groer paa den tilgroede Deel af Søebunden, maa den vistnok ogsaa være Eier af selve Grunden. Denne Dom stadfæster saaledes den ovenfor yttrede Mening, at det kun er Fiskeriet, der overdroges Kongen, som ogsaa uafbrudt siden har eiet det i Beblinge-, Sortedams- og St. Jørgens-Søer, samt i Leersøen, indtil det ved sidstnævnte Søes fuldstændige Tilgroening af sig selv ophørte.

Alt i Aaret 1680 omtales de 3de førstnævnte Søer som meget tilgroede.

I Aarene 1627, 28 og 29, bleve Pøblinge- og Sortedams-Søe, ved Hjælp af 2000 Mand Soldater rensede og udgravede, og erholddt omtrent deres nuværende Form.

St. Jørgens Søe blev ikke benyttet til Stadens Vandforsyning, da den dertil var for lavt beliggende; den blev derfor heller ikke rensat og vedligeholdt for Byens Regning. For at den ikke skulde blive ubrugelig til Fiskehold, blev den i Aarene 1725 til 28 og 1760 til 62 rensat for Kongelig Regning. I 1762 paatænkte man ogsaa at benytte denne Søe til Vand-Reservoir, og det Kongelige Rentekammer indrømmede under 4de September samme Aar Vandvæsenet Ret til Græsset paa Døsseringerne, imod at holde disse vedlige, hvorimod Fiskeriet fremdeles forbeholdtes Kongens Kasse; men, da Fæstningsvæsenet modsatte sig Døsseringernes Forhøielse, opgaves denne Plan.

Med Kongelig Bevilling af 29de September 1797 overlodes Vandet fra bemeldte Søe til Beboerne paa Vesterbro, imod at disse skulde rense Søen, holde Døsseringen m. v. vedlige og derimod nyde Græsset paa Døsseringen.

Leersøen, ogsaa kaldet Nørsøen, er allerede for en Deel omtalt i det Foregaaende.

Allt i Aaret 1672 sees den at være saa meget tilgroet, at den egentlig ikke kunde kaldes en Søe.

I Aaret 1754 opstod der en Tvist, angaaende Græsset i Søebunden, i det Forpagteren af samtlige Kongelige Fiskerier, Knud Carlsen, havde flaaet Græs paa et Stykke af Søens Grund, hvilket af Magistraten blev ham formeent. I denne Anledning blev nedsat en Kongelig Commission, for hvilken Magistraten blev indstævnet.

Efterat adskillige Bidner vare afhørte, og blandt andre Documenter, det fornævnte Kongelige Pergamentsbrev af 15de April 1619, ligesom og Raadstue=Dommen af 14de August 1656, betræffende Græsset i Sortedams=Sø, vare fremlagte, blev Dom affagt den 10de September 1759, hvis Slutning lyder saaledes:

„Da det saaledes er viist, at Hans Majestæt alene og ingen anden er berettiget til Fiskeriet i Leer= og Rør=Søen og i Følge deraf berettiget til at lade Søen sætte i den Stand, at derudi kan fisses og Fiskeriet bringe Fordeel, men at Hs. Majestæt derimod ikke kan ansees at have Eiendoms=Ret til Grunden af Søen og altsaa ei heller kan ansees at være berettiget til det Græs, som, medens Søen er tilgroet, vorer paa det Sted, hvor Vandet tilforn stod og Søen forhen haver været, og at den paaberaabte Forretning ikke kan simpliciter lægges til Grund for Søens Strækning og Grændser:

„saa kjendes for Ret:

„At Magistraten bør for Kammeradvocatens Tiltale i denne Sag fri at være, hvorimod Hs. Majestæt, som berettiget til Fiskeriet i Rørsøen, reserveres hans Ret til at lade Søen istandsætte, rense og stemme, alt efter den Strækning og det Flodemaal og Grændser, som uwillige Mænd kunne skjønne, at den tilforn og i forrige Tider haver havt. Denne Processes Omkostning betaler Magistraten til Kammeradvocaten i Følge hans Instrux med 80 Rbd“.

Med denne Commissionsdom, der endnu staaer ved Magt, er altsaa Stadens Eiendomsret til Leersøens Grund, fuldstændig anerkjendt. — Commissionen har ogsaa i Doms=Præmisserne anerkjendt, at den endnu usvækkede Raadstuedom

af 14de August 1656 havde godtgjort Stadens Eiendoms-Ret til Grunden i Sortedams-Søe; følgelig maa ogsaa Eiendoms-Retten ansees godtgjort for de 2de andre Søer, der vare i samme Kategorie: Peblingesøe og St. Jørgens-Søe.

I 1758 søiede Vandvæsenet Anstalt til at opstemme Vandet i Leersøen, men blev heri forhindret af de paagrændsende Grundeiere, som modsatte sig denne Foranstaltning.

Senere var dette Arbejde oftere paa Bane, men uden at føre til noget Resultat. Først efter Vandvæsenets Omorganisation i 1812 blev der taget alvorligt fat paa dette Arbejde.

Efterat man i Aaret 1815 havde i Mindelighed affundet sig med de tilgrændsede Lodsseiere, betræffende deres formeentlige Ret til Græsning i Søen med videre, begyndte man paa at udgrave Søen og af det Udgravede at danne Døsseringer. Paa denne Maade blev det hele store Terrain omsider forvandlet til et Vandsreservoir. Da den opgravede Masse var af en tørvagtig Beskaffenhed, kom Døsseringerne til at bestaae af et løst Material, hvilket medførte den Ulempe, at Døsseringerne vare vanskelige at beskytte mod Bølgeslagenes Paavirkning, og letteligen kunde gjennebores af Rotter, hvorved en Deel Vand gaaer tilspilde; men desuagtet er den Vandmasse, der bliver tilbage, meget betydelig, og den har i flere tørre Aaringer, navnlig i 1826, 1846 og 1847, befriet Kjøbenhavn fra en ellers uundgaaelige Vandmangel.

Fiskeriet i Leersøen blev af Vandvæsenet i Aaret 1825 leiet af det Kongelige Rentekammer mod en aarlig Afgift af 15 Tønder Byg.

Damhuus Søen har i sin Tid ogsaa været meget tilgroet, især i den Deel, der strækker sig mellem Rødovre og

Bandløse Byes Jorder. Man har siden Aaret 1770 lagt forskjellige Planer til Svøns Rensning, men først efter 1812 ere større Strækninger af Rørtuerne bortskaffede; desuagtet findes der endnu en Deel Rør i Svøen.

Fiskeriet tilhører Kjøbenhavns Universitet. For ikke ved Svøns Rensning og Rørenes Formindsfelse at møde Modstand fra Fiskerieforpagterens Side, fæstede Vandvæsenet i 1769 Fiskeriet paa 20 Aar mod en aarlig Afgift af 60 Kroner. I 1789 fornyedes Fæstet paa 20 Aar mod en Betaling af 65 Rd. aarligt. I Aaret 1810 erhvervede Vandvæsenet Arvefæstefjøde paa bemeldte Fiskerie mod en aarlig Afgift af 30 Tønder Byg.

I Aaret 1681 blev det saakaldte Alekistehuus opført, for at tjene til Bolig for en Dypsynsmand ved Svøen og den derværende Sluse. Tidligere boede han ved Landeveien, for at have Tilsyn med den af Christian den 4de anlagte Dæmning, hvorover Landeveien gaar, samt med Oversældet ved Damhuset, der forhen har været en Sluse, men som af Bønderne efterhaanden blev ødelagt, for at Vandet ikke skulde kunne opstemmes i Svøen. Van der Kula og Otto Povisch foreslog den ødelagte Træsluse forandret til et Oversæld, der ikke saa let kunde beffadiges. (Købens Stads Bog).

Der har oftere været Tvistigheder med de tilstødende Grundeiere om Svøns Grændser og om hvor høit Vandet maatte holdes i Svøen, men disse Forhandlinger har jeg anseet det usnødent nærmere at omtale, da Damhusssvøen i Aaret 1849 er bleven heelt omgivet med Dossringer og Skjælgrovter, ved hvilken Foranstaltning Vandvæsenets Territorium ved Expropriation er bleven udvidet og Vandet kan stemmes høiere end forhen.

Tibberup Mose har i de ældste Tider været en Sø, der identivisl tillige har omfattet den tilgrændsende Fit-Mose og Bagsvær-Mose, og nævnes mellem Vandvæsenets Reservoirer. Ved et Aeløb afgav den sit Vand til Damhuusføen, men allerede i 1680 har dette Aeløb, der skulde holdes renset af de tilgrændsende Bønder, været forfalden, og uagtet der under 4de Marts 1681 udstedtes en Kongelig Befaling om Aaens Istandsættelse og Vedligeholdelse, sees denne Befaling dog ikke at være efterlevet.

Af en Indberetning fra Raadmand Hans Stampe af 15de Juli 1690 erfares, at Vandet fra Tibberup, formedelst et Hul paa Dæmningen mellem denne og Bagsvær Mose, havde Afløb til Sønder Sø. Siden den Tid har Vandet ikke været ledet til Damhuusføen førend 1786, da Vandvæsenet lod Aeløbet udgrave, men, da dette ikke blev vedligeholdt, fandtes det allerede 2de Aar efter nogle Steder tilstoppet, saa at Vandet ikke mere kunde flyde derigennem.

I Aarene 1790 til 93 påsferede flere Forhandlinger denne Mose betræffende, mellem det Kongelige Rentekammer og Ober-Brand- og Vand-Commissionen.

Rentekammeret gjorde Paastand paa Kongens Eiendomsret til Mosen og gjorde forskellige Forslag til en mindelig Overenskomst med Vandvæsenet; men da dette vedholdende, ikke alene paa stod sin Ret til Vandet fra Mosen, men ogsaa til at disponere over Mosens Grund, blev der i 1793 nedsat en Commission, der skulde undersøge og paadømme Sagen. Processen begyndte og varede i flere Aar, men sees aldrig at være tilendebragt eller hævet. Senere har der til forskellige Tider været corresponderet med Rentekammeret om Mosen, uden at Sagen derved er kommen videre.

I nogle ældre Optegnelser over bemeldte Mose, der nu skal have et Areal af omtrent 28 Tønder Land, omtales, at Kongen i 1783 skal have kjøbt Hjortespring = Overdrev af Høiesterets-Advocat Armendin, og at Tibberup Mose da blev anseet som hørende til dette Overdrev. Dersom dette forholder sig saaledes, bliver det et andet Spørgsmaal, hvorvidt Armendin har været berettiget til at disponere over Mosen. Endvidere omtales, at Vandet ikke kan opstemmes i Mosen, paa Grund af, at den er omgivet af andre Moser, med mindre der omkring den skulde opføres kostbare Døsseringer; den kunde heller ikke ved Udgravning dannes til et Bassin, uden at Ledningen til Damhuusøen betydeligt maatte fordybes, hvilket ogsaa vilde medføre ikke ubetydelige Beføstninger. Vandvæsenets Nytte af Mosen ansaaes derfor indskrænket til, at det Vand, der samledes i Mosen, efterhaanden kunde nedflyde til Damhuusøen, hvilket fornemmelig vilde ske paa en Aarstid, hvor denne Sø havde et langt stærkere Tilløb af Vand, end den kunde rumme.

Disse Omstændigheder have uidentivt foranlediget, at Vandvæsenets Bestyrelse ofte i lange Tidsperioder ikke har bekympet sig synderligt om Mosen.

Emdrup-Sø har, ligesom de øvrige Reservoirer, til sine Tider været saa tilgroet, at den ikke ved sædvanlige Kræfter kunde renses.

I Aaret 1745 blev 500 Mand Soldater afgivne til at udgrave Mudderet og bortskjære Rørtuerne i denne Sø.

Fiskeriet tilhører Kongen.

Ved et den 15de August 1800 afholdt Aaestedsmøde blev Søens Flodemaal og nordlige Grændse nærmere bestemt.

*Samvirkelsen
forfuldt 1859*

Denne Forretning er først indkommen under 28de April 1803.

Gjentofte-Søe. I ingen af de andre Søer har den i det Foregaaende oftere omtalte, i ældre Tider stedsfundne Mangel paa en tilstrækkelig aarlig Rensning havt saa skadelige Følger, som i denne Søe. Dens vestlige Side har i mange Aar maattet være tilgroet med Siv; thi de til denne Side grændsende Bønder have i saa lang Tid benyttet denne Part af Søen til Rørstjær, at de ved Hævd skulde have erhvervet Ret til alt det Siv og Flæg, som voxer i Søen ud for deres Lodder, i løbende Linie med deres Markessjel.

Under 16de Juli og 4de December 1799 bleve 2de Landvæsens-Commissions-Møder afholdte, ved hvilke Søens Grændser bleve fastsatte og betegnede ved 14 Stykker nedsatte Skjellstene; ligeledes bestemtes Søens Flodemaal at skulle være lig Stigbordets Høide, som befandtes at være 43 Tommer 7 Linier. Herover maa Bandet fra 1ste Mai til Mikkelsdag ikke stemmes. Bandvæsenet forpligtede sig ved samme Leilighed til, ikke at oprydde eller opfylde nogen Deel af de Strækninger, paa hvilke tilgrændsende Lodseiere havde erhvervet Ret til Rørstjær.

Naget Bandvæsenet paa denne Maade er berøvet den frie Disposition over mere end en $\frac{1}{4}$ Deel af Søens oprindelige Areal, maa dog bemærkes, at Skjellstenene, der betegne Søens Grændse, staae imellem Bøndernes Jorder og Rørstjæret.

Det kan altsaa neppe være Eiendomsret over nogen Deel af Søens oprindelige Grund, de vedkommende Bønder have erhvervet, men ikkun Ret til at benytte det paa den omhand-

lede Strækning vorende Siv, Flæg og Græs. Imod en passende Godtgjørelse for Renoncering paa denne Ret, vilde Vandvæsenet formeentlig atter kunne opnaae uhindret Disposition over Søens hele Areal.

Ligesom Herlighederne, o: Jagt og Fiskerie, i ingen af Søerne tilhører Vandvæsenet, undtagen hvor dette ved Fæste eller Leie er erhvervet, saaledes er Fiskeriet i Gjentoste Søe ogsaa Kongen tilhørende.

Søeborg-Søe eller Utterslev-Mose har oprindelig været en Sø af betydelig Udstrækning, men paa Grund af dens flade Bessaffenhed og forholdsmæssig ringe Opland, har der i Regelen ikke været holdt nogen stadig høi Vandstand i den.

Fiskeriet har tidligere været underlagt den Kongelige Fiskemester og af denne bortforpagtet indtil 1ste Juli 1798.

Da Søebunden indeholder betydelige Løvmasser, har man til forskjellige Tider, og især siden 1761, været betænkt paa at fordybe Søen ved at udsfjære Løvmassen; men, som sædvanlig, have de tilgrændsende Bønder søgt at lægge Vandvæsenet Hindringer i Veien, deels ved at formene Samme Løveffjær, hvortil de antog sig selv berettigede, deels ved at formene Vandvæsenet Afgang til Søen, ligesom de ogsaa have modsat sig Vandets Opstemning, som skadelig for den Græsningsret, de i mange Aar havde tiltaget sig. Alt dette gav Anledning til 2de Processer.

Ved en Commissionsdom, affagt den 21de Januar 1766, og stadfæstet af Højesteret den 30te April samme Aar, blev kjendt for Ret, at det bør være Vandcomissionen usformeent at stemme Vandet i Søen 9 Qvarteer eller 54 Tommer over

Slusebunden, hvilken Hvide Vandet til 1ste Mai ei skal overstige; samt at Søens Grændser skulle rette sig efter en paa et fremlagt Kort aflagt Flodemaalslinie, der i Marken er betegnet med 15 Stykker nedslagne Pæle; endelig, at den Kongelige Vandcommissiön ene og alene skal være berettiget til at føre Dispositionen og Directionen over bemeldte Sø inden de fastsatte Grændser. Af Dommens Præmisses sees, at Commissiönen har anerkjendt, at Søen maa ansees skjenket og overdraget til Stadens Vandvæsen, og at dettes Bestyrelse ikke kunde varetage de samme paahvilende Pligter, naar den ikke udelukkende kunde have Raadighed over Søen og dens Grund.

Ved en Commissiönsdom, affagt den 4de November 1802, er kjendt for Ret, at nogle Bønder i Husum, der havde tilladt sig at skjære Tørv i Mosen, skulde erstatte Vandvæsenet Tørvens Værdie; fremdeles bestemtes, at en tidligere Bei til Mosen, ved Skjelstenen B ved Søeborghuus, fremdeles skulde vedblive.

Den 9de Februar 1804 blev denne Dom stadfæstet af Højesteret med Tilføiende, at Vandvæsenet endvidere skulde være berettiget til, mod passende Erstatning til Vedkommende, at begjære sig Veie til Mosen udlagt over de paagrændsende Jorder.

Efterat de omboende Eiendomsbesiddere gjentagende havde gjort Paastrand paa deres formeentlige Ret til at benytte Græsset i Mosen, og Vandvæsenet ikke agtede at gjøre Brug af dette Græs, blev der ved et Vandvæsenscommissiöns-Møde den 8de Marts 1810 truffet et Forlig med de tilgrændsende Lodseiere, ifølge hvilket det skulde være dem tilladt at benytte sig af det Græs, Siv og Flæg, som findes paa Mosen, forsaavidt Vandvæsenet „**som ene Eiendomsberettiget til Søe og Damsbunden**“ ikke paa nogen Maade

derover indskrænkes i de Planer, samme maatte lægge og iværksætte for at danne Mosen til et tilstrækkeligt Vand-Reservoir. Da Vandvæsenet tillige er berettiget til uindskrænket Tørveffjer i Mosen, maa der hverken ved Kreaturers Tvoring eller løs Fædrift i denne Henseende paa nogen Maade lægges Hindringer iveien. Denne Overenskomst erholdt under 29de Juni 1810 allerhøieste Stadsfæstelse.

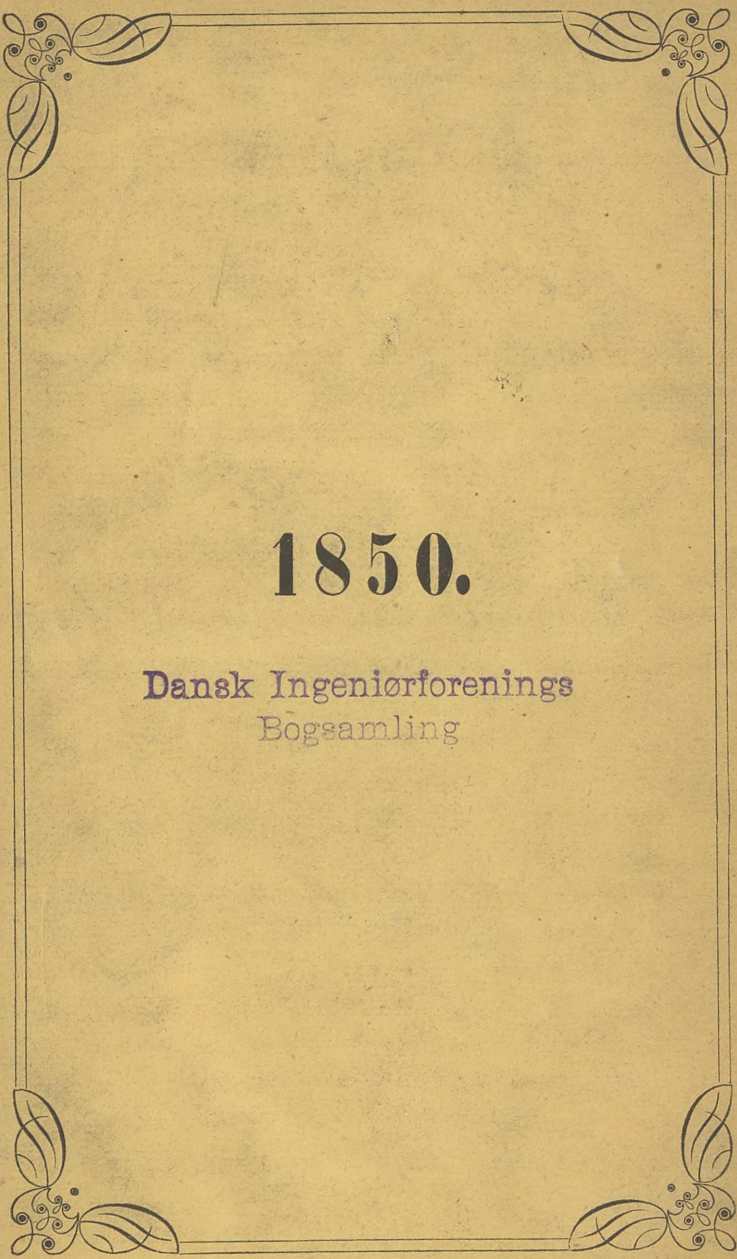
At det Foregaaende erfarees, at Vandvæsenets Eiendoms-Ret til saavel Bandet som Grunden i **Leersøen, Sortedams-, Peblinge- og St. Jørgens-Søe**, saavel som til **Søeborg-Søe** eller **Uttersløv-Mose** maa ansees fuldstændig godtgjort.

Om Eiendoms-Retten til **Damhuus-Søen, Gjentofte- og Emdrup-Søer** har der ikke tidligere været reist Spørgsmaal; men da de førstnævnte Søer og navnlig **Uttersløv-Mose** i sin Tid ikke ere overdragne Vandvæsenet i andet Diemed eller med større Dispositions-Ret end sidstnævnte 3de Søer; disse Sidste tvertimod, i de Kongelige Rescripter og ved alle andre Leiligheder, ere nævnte, omtalte og behandlede ganske og aldeles paa samme Maade, som de førstnævnte Søer, saa maa Vandvæsenets fuldstændige Eiendomsret til Bandet og Grunden i **Damhuus-Søen, Gjentofte- og Emdrup-Søer** formeentlig ogsaa ansees hævet over enhver Tvivl.

Dansk Ingeniørforenings
Bogsamling

Dansk Ingeniørforenings
Bogsamling

Dansk Ingeniørforenings
Bogsamling

1850.

Dansk Ingeniørforenings
Bogsamling